

دانشکده‌ی علوم انسانی

پایان نامه برای دریافت

درجه کارشناسی ارشد رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی

موضوع:

بررسی و تحلیل یأس و امید در شعر شاعران عصر انقلاب اسلامی

(امین پور، هراتی، حسینی، راکعی، قزوه، وسمقی)

نگارنده:

پروین اسماعیل پوربادبر

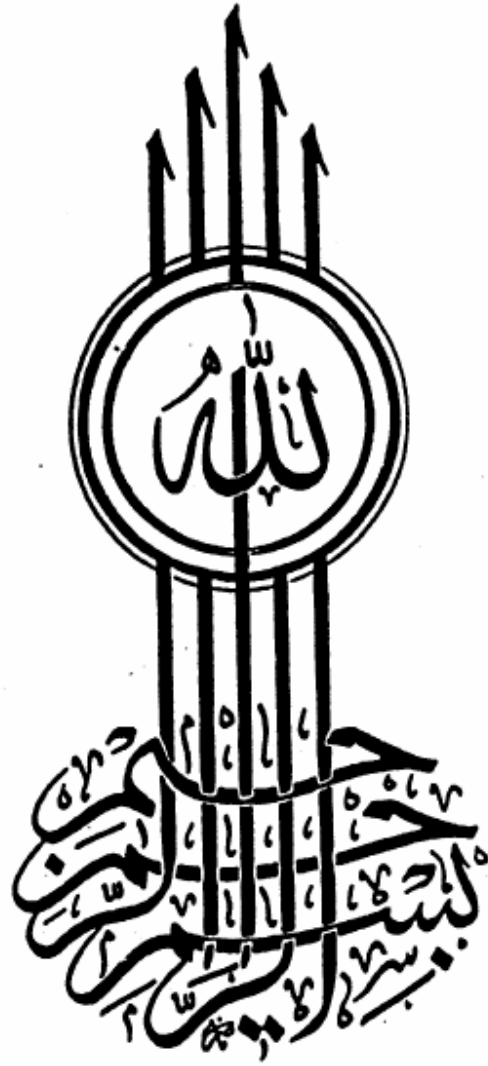
استاد راهنما:

جناب آقای دکتر حسینعلی قبادی

استاد مشاور:

سرکار خانم دکتر فاطمه راکعی

اسفند ۱۳۸۸

آیین نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش های علمی دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه: با عنایت با سیاست های پژوهشی و فناوری در راستای تحقق عدالت و کرامت انسانها که لازمه ی شکوفایی علمی و فنی است و رعایت حقوق مادی و معنوی دانشگاه و پژوهشگران لازم است اعضای هیأت علمی ، دانشجویان، دانش اموزتگان و دیگر همکاران طرح در مورد نتایج پژوهش های علمی که تحت عناوین پایان نامه، رساله و طرح های تحقیقاتی با هماهنگی دانشگاه انجام شده است، موارد زیر را رعایت نمایند:

ماده ۱- حق نشر و تکثیر پایان نامه /رساله و درآمدهای حاصل از آنها متعلق به دانشگاه می باشد ولی حقوق معنوی پدیدآورندگان محفوظ خواهد بود.

ماده ۲- انتشار مقاله یا مقالات مستخرج از پایان نامه / رساله به صورت چاپ در نشریات علمی و یا اغرائه در مجامع علمی باید به نام دانشگاه بوده و با تایید استاد راهنمای اصلی یکی از اساتید راهنما، مشاور و یا دانشجو مسئول مکاتبات مقاله باشد. ولی مسئولیت علمی مقاله مستخرج از پایان نامه و رساله به عهده ی اساتید راهنما و دانشجو می باشد.

تبصره: در مقالاتی که پس از دانش آموختگی بصورت ترکیبی از اطلاعات جدید و نتایج حاصل از پایان نامه / رساله نیز منتشر می شود نیز باید نام دانشگاه درج شود.

ماده ۳- انتشار کتاب ، نرم افزار و یا آثار ویژه (اثری هنری مانند فیلم، عکس، نقاشی و نمایشنامه) حاصل از نتایج پایان نامه / رساله و تمامی طرح های تحقیقاتی کلیه واحدهای دانشگاه اعم از داشکده ها، مراکز تحقیقاتی، پژوهشکده ها، پارک علم و فناوری و دیگر واحدها با مجوز کتبی صادره از معاونت پژوهشی دانشگاه و بر اساس آئین نامه های مصوب انجام شود.

ماده ۴- ثبت اختراع و تدوین دانش فنی و یا ارائه یافته ها در جشنواره های ملی، منطقه ای و بین المللی که حاصل نتایج مستخرج از پایان نامه / رساله و تمامی طرح های تحقیقاتی دانشگاه باید با هماهنگی استاد راهنما با مجری طرح از طریق معاونت پژوهشی دانشگاه انجام گیرد.

ماده ۵- این آیین نامه در ۵ ماده و یک تبصره در تاریخ ۸۷/۴/۱ در شورای پژوهشی و در تاریخ ۸۷/۴/۲۳ در هیات رئیسه دانشگاه به تایید رسید و در جلسه مورخ ۸۷/۷/۱۵ شورای دانشگاه به تصویب رسیده و از تاریخ تصویب در شورای دانشگاه لازم الاجرا است.

"اینجانب **پروین اسماعیل پور بادبر** دانشجوی رشته ی **زبان و ادب فارسی** ورودی سال تحصیلی **۱۳۸۷** مقطع **کارشناسی ارشد** دانشکده **علوم انسانی** متعهد می شوم کلیه نکات مندرج در آیین نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش های علمی دانشگاه تربیت مدرس را در انتشار یافته های علمی مستخرج از پایان نامه / رساله تحصیلی خود رعایت نمایم. در صورت تخلف از مفاد آئین نامه فوق الاشعار به دانشگاه وکالت و نمایندگی می دهم که از طرف اینجانب نسبت به لغو امتیاز اختراع بنام بنده و یا هر گونه امتیاز دیگر و تغییر آن به نام دانشگاه اقدام نماید. ضمناً نسبت به جبران فوری ضرر و زیان حاصله بر اساس برآورد دانشگاه اقدام خواهم نمود و بدینوسیله حق هر گونه اعتراض را از خود سلب نمودم"

امضا:.....

تاریخ:.....

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیتهای علمی پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله)ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به « دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل را چاپ کنند:

« کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد نگارنده در رشته ی **زبان و ادبیات فارسی** است که در سال **۱۳۸۸** در دانشکده ی **علوم انسانی** دانشگاه **تربیت مدرس** به راهنمایی جناب آقای دکتر **حسینعلی قبادی** ، مشاوره ی سرکار خانم دکتر **فاطمه راکعی** از آن دفاع شده است.»

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشگاه، تعداد یک در صد شمارگان کتاب، (در هر نوبت چاپ) را به « دفتر نشر آثار علمی » دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس ، تأدیه کند.

ماده ۵ : دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تأمین نماید.

ماده ۶ : اینجانب **پروین اسماعیل پور بادبر** دانشجوی رشته **زبان و ادبیات فارسی** مقطع **کارشناسی ارشد** تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی: پروین اسماعیل پور

تاریخ و امضا:

این کار پژوهشی را اگر قدری است، تقدیم می‌کنم به:

همسر بزرگوار همیشه همراه و همدم
و به نوگلان باغ زندگی ام ناهید و مسعود

تقدیر و تشکر

خداوند را ستایش می‌کنم که به وسیله‌ی دانش آدمی را از ظلمات جهل رهانید. برخورد واجب می‌دانم که از راهنمایی و ارشاد استادان بزرگوار و فرهیخته تشکر کنم به خصوص از جناب آقای دکتر حسینعلی قبادی که راهنمایی این جانب را تقبل فرمودند و با صبر و حوصله محققانه این پژوهش را زیر نظر داشتند و نکته سنجی‌های ایشان در تمام مراحل تحقیق برایم راهگشا بوده است، از سرکار خانم دکتر راکعی که در سمت مشاوره، راهنمایی‌های ارزنده‌ی ایشان همواره چون چراغی روشنگر در راه تحقیق بود، تقدیر و تشکر می‌کنم. از جناب آقای دکتر غلامحسین غلامحسین زاده مدیر محترم گروه زبان و ادبیات فارسی که در انتخاب موضوع تحقیق، راهنمایی درخور و شایسته‌ای داشتند صمیمانه تشکر می‌کنم. همچنین از تلاش‌ها و مساعدت‌های بی‌دریغ همسر مهربانم سپاسگزاری می‌کنم که اگر توفیقی بوده سهم کلان آن متعلق به حضور عزیز وی است.

چکیده

یأس و امید یکی از جنبه های روانی بشر است که در سرشت آدمی جای دارد و به دلیل عدم رضایت یا رضایت از وضعیت و موقعیت موجود، حاصل می شود. عوامل مختلفی چون؛ وضعیت روانی شخص، اوضاع سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، نگرش و جهان بینی فرد، مسائل اخلاقی و معرفتی، در بروز این دو پدیده ی متناقض و متقابل نقش دارند و به شکل های مختلف؛ اعم از یأس و امید شخصی، اجتماعی، سیاسی، فلسفی - معرفتی می تواند بروز کند.

با پیروزی انقلاب اسلامی و تغییر و تحولاتی که در بنیان های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و نوع نگرش ها به وجود آمد و به تبع آن، جنگ تحمیلی و فضایی که ایجاد کرد، در چگونگی بروز یأس و امید و شدت و ضعف آن در ادبیات این دوره، به خصوص شعر، تأثیرگذار بوده است. تحوّل در بینش و روش و منش بر درون مایه ی شعر این دوره، اثر گذاشته است. لذا اغلب شعر این دوره برخلاف دوره ی پیش از آن، تحت تأثیر باورهای دینی و میهنی، پیام آور امید و امیدبخشی است و شعر آرمان ها، اهداف والای انسانی و سخن گوی احساسات و افکار و جهت گیری ملّتی است که شاعر آن از متن جامعه برخاسته است. چنین شعر هدف مندی با زمینه های فکری و باورهای دینی و اسلامی استقامت و پایداری را القا می کند. بنابراین شاعران تعبیر و تصاویری که بر محور یأس و امید آفریدند، اغلب به دور از یأس و ناامیدی و سرشار از عشق، شور و شوق زندگی و امیدبخشی است. در دوره های بعدی، بخش زیادی از اشعار با درون مایه ی اعتراض و انتقاد سیاسی و اجتماعی آمیخته شده اند. ولی این اعتراضات، جز در اندک مواضعی، به یأس و ناامیدی منجر نشد.

واژگان کلیدی: شعر عصر انقلاب اسلامی، یأس و امید در شعر انقلاب، اعتراض در شعر انقلاب .

فهرست مطالب

عنوان

صفحه

۱-۱) مقدمه	۲
۲-۱) بیان مسأله	۳
۳-۱) اهداف	۵
۴-۱) سوالات	۵
۵-۱) فرضیه ها/ پیش فرض ها	۶
۶-۱) جنبه جدید بودن و نوآوری	۶
۷-۱) روش تحقیق	۶
۸-۱) مراحل تحقیق	۷
فصل دوم	۸
کلیات، تعاریف و مفاهیم	۸
۱-۲) یأس و امید در لغت	۹
۲-۲) یأس و امید در اصطلاح	۹
۳-۲) یأس و امید از دیدگاه روان شناختی	۱۰
۴-۲) یأس و امید از دیدگاه جامعه شناختی	۱۲
۵-۲) یأس و امید از دیدگاه فلسفی و معرفت شناختی	۱۵
۶-۲) یأس و امید از دیدگاه منابع دینی	۱۷
۱-۶-۲) یأس و امید در نگاه قرآن	۱۸
۲-۶-۲) یأس و امید در نگاه سنت	۱۹
۷-۲) تقسیم بندی خاستگاه یأس و امید	۲۱
۱-۷-۲) یأس و امید شخصی	۲۱
۲-۷-۲) یأس و امید اجتماعی و سیاسی	۲۲
۳-۷-۲) یأس و امید فلسفی و معرفتی	۲۳
۸-۲) زمینه ها و سیر تحول یأس و امید در ادبیات و فرهنگ کهن ایرانی	۲۳
۱-۸-۲) حمایت و تشویق فرمانروایان و تأثیر آن در بروز امید	۲۵
۲-۸-۲) رخدادهای سیاسی و مذهبی و تأثیر آن در بروز یأس	۲۶
۳-۸-۲) رخداد تاریخی حمله ی مغول و تأثیر آن در بروز یأس	۲۸

- ۳۰..... ۹-۲) زمینه ها و سیر تحول یأس و امید در ادبیات معاصر قبل از انقلاب
- ۳۱..... ۱-۹-۲) گسترش روابط ایران با کشورهای اروپایی و تأثیر آن بر ادبیات این دوره
- ۳۱..... ۲-۹-۲) مکتب های فکری و تأثیر آن در بروز یأس در ادبیات این دوره
- ۳۳..... ۳-۹-۲) تبدیل یأس اجتماعی به اعتراضات اجتماعی از سال ۱۳۴۲-۱۳۵۷
- ۳۴..... ۱۰-۲) زمینه ها و سیر تحول یأس و امید در ادبیات عصر انقلاب
- ۳۵..... ۱-۱۰-۲) عوامل موثر در امیدبخشی شعر شاعران عصر انقلاب اسلامی
- ۳۶..... فصل سوم
- ۳۶..... رابطه ادبیات با دیگر پدیده ها
- ۳۷..... ۱-۳) ادبیات و روان شناسی
- ۳۹..... ۲-۳) ادبیات و جامعه
- ۴۱..... ۱-۲-۳) تأثیر انقلاب اسلامی بر ادبیات ایران
- ۴۴..... ۲-۲-۳) جنگ تحمیلی و ادبیات
- ۴۶..... ۳-۳) ادبیات و معرفت شناسی
- ۴۹..... ۴-۳) جمع بندی فصل
- ۵۱..... فصل چهارم
- ۵۱..... ویژگی های عمده ی شعر عصر انقلاب اسلامی
- ۵۲..... ۱-۴) ویژگی های عمده ی شعر عصر انقلاب اسلامی
- ۵۲..... ۱-۱-۴) نهراسیدن از مرگ و انس با آن
- ۵۴..... ۲-۱-۴) الهام از مضامین قرآنی و اسلام و شعری در خدمت انسان
- ۵۴..... ۳-۱-۴) بازتاب دردها و نابسامانی های اجتماع خویش
- ۵۵..... ۴-۱-۴) متأثر از ادبیات گذشته و در جهت اهداف و آرمان انقلاب
- ۵۶..... ۵-۱-۴) وجود مضامین عرفانی و حماسی در شعر این دوره
- ۵۶..... ۶-۱-۴) به کار گیری قالب های مختلف شعری
- ۵۸..... ۲-۴) ویژگی های عمده ی شعر جنگ
- ۶۱..... ۳-۴) نظری بر شعر بعد از جنگ
- ۶۳..... ۴-۳) جمع بندی فصل
- ۶۴..... فصل پنجم
- ۶۴..... تحلیل شعر شاعران بر اساس موضوع یأس و امید
- ۶۵..... ۱-۵) مقدمه
- ۶۵..... ۲-۵) قیصر امین پور

- ۶۶..... (۱-۲-۵) ویژگی های عمده ی شعر قیصر امین پور .....
- ۶۹..... (۲-۲-۵) یأس و امید در شعر قیصر امین پور .....
- ۷۰..... (۳-۲-۵) تعبیر امید بخش در شعر قیصر امین پور .....
- ۷۱..... (۴-۲-۵) جلوه های امید، مبتنی بر جهان بینی و نوع نگاه قیصر .....
- ۷۵..... (۵-۲-۵) جلوه های امید، مبتنی بر آرمان دینی .....
- ۷۷..... (۶-۲-۵) جلوه های امید مبتنی بر ظهور منجی موعود .....
- ۷۹..... (۷-۲-۵) جلوه هایی از امید اجتماعی در شعر قیصر .....
- ۸۵..... (۸-۲-۵) جلوه هایی از یأس گذرا در اشعار قیصر امین پور .....
- ۸۷..... (۹-۲-۵) جلوه های یأس مبتنی بر درد و رنج های قیصر امین پور .....
- ۹۲..... (۳-۵) سلمان هراتی .....
- ۹۲..... (۱-۳-۵) ویژگی های عمده ی شعر سلمان هراتی .....
- ۹۳..... (۲-۳-۵) یأس و امید در شعر هراتی .....
- ۹۴..... (۳-۳-۵) تعبیر امید در شعر هراتی .....
- ۹۵..... (۴-۳-۵) جلوه های امید مبتنی بر جهان بینی و نوع نگاه هراتی .....
- ۹۹..... (۵-۳-۵) جلوه های امید مبتنی بر ظهور منجی موعود .....
- ۱۰۱..... (۶-۳-۵) جلوه های امید مبتنی بر آرمان های دینی .....
- ۱۰۴..... (۷-۳-۵) جلوه های امید اجتماعی در شعر هراتی .....
- ۱۱۰..... (۸-۳-۵) جلوه های امید اجتماعی، سیاسی درانتقاد ها و اعتراض های هراتی .....
- ۱۱۳..... (۴-۵) سید حسن حسینی .....
- ۱۱۴..... (۱-۴-۵) ویژگی های عمده ی شعر حسینی .....
- ۱۱۴..... (۲-۴-۵) یأس و امید در شعر حسینی .....
- ۱۱۵..... (۳-۴-۵) تعبیر یأس و امید در شعر حسینی .....
- ۱۱۷..... (۴-۴-۵) جلوه های امید مبتنی بر نوع نگاه و جهان بینی حسینی .....
- ۱۱۹..... (۵-۴-۵) جلوه های امید مبتنی بر آرمان های دینی و مذهبی .....
- ۱۲۱..... (۶-۴-۵) جلوه های امید مبتنی بر ظهور منجی موعود .....
- ۱۲۲..... (۷-۴-۵) جلوه های امید اجتماعی در شعر حسینی .....
- ۱۲۵..... (۸-۴-۵) جلوه های یأس و امید در اشعار پیش از انقلاب حسینی .....
- ۱۲۷..... (۵-۵) فاطمه راکعی .....
- ۱۲۸..... (۱-۵-۵) ویژگی های عمده ی شعر راکعی .....
- ۱۲۸..... (۲-۵-۵) یأس و امید در شعر فاطمه راکعی .....

۱۲۹	..... ۳-۵-۵) تعابیر امید در شعر راکعی
۱۳۰	..... ۴-۵-۵) جلوه های امید مبتنی بر نوع نگاه و جهان بینی راکعی
۱۳۲	..... ۵-۵-۵) جلوه های امید مبتنی بر ظهور منجی موعود
۱۳۳	..... ۶-۵-۵) جلوه های امید مبتنی بر آرمان های دینی و مذهبی
۱۳۵	..... ۷-۵-۵) جلوه های امید اجتماعی در شعر راکعی
۱۴۰	..... ۸-۵-۵) جلوه های امید اجتماعی در اعتراض و انتقادهای راکعی
۱۴۲	..... ۶-۵) صدیقه و سمقی
۱۴۳	..... ۱-۶-۵) ویژگی عمده ی شعر و سمقی
۱۴۳	..... ۲-۶-۵) یأس و امید در شعر و سمقی
۱۴۴	..... ۳-۶-۵) تعابیر امید و یأس در شعر و سمقی
۱۴۵	..... ۴-۶-۵) جلوه های امید مبتنی بر جهان بینی و نوع نگاه و سمقی
۱۴۸	..... ۵-۶-۵) جلوه های امید مبتنی بر ظهور منجی موعود
۱۴۸	..... ۶-۶-۵) جلوه های امید اجتماعی در شعر و سمقی
۱۵۴	..... ۷-۶-۵) جلوه های امید اجتماعی در اعتراض ها و انتقادهای و سمقی
۱۵۵	..... ۸-۶-۵) جلوه های یأس در شعر و سمقی
۱۵۹	..... ۷-۵) علیرضا قزوه
۱۵۹	..... ۱-۷-۵) ویژگی عمده ی شعر قزوه
۱۶۰	..... ۲-۷-۵) یأس و امید در شعر قزوه
۱۶۰	..... ۳-۷-۵) تعابیر امید آفرین در شعر قزوه
۱۶۱	..... ۴-۷-۵) جلوه های امید مبتنی بر جهان بینی و نوع نگاه قزوه
۱۶۵	..... ۵-۷-۵) جلوه های امید مبتنی بر آرمان های دینی و مذهبی
۱۶۶	..... ۶-۷-۵) جلوه های امید مبتنی بر ظهور منجی موعود
۱۶۷	..... ۷-۷-۵) جلوه های امید اجتماعی، سیاسی در اعتراض ها و انتقادهای قزوه
۱۷۳	..... ۸-۵) جمع بندی فصل
۱۷۵	..... فصل ششم
۱۷۵	..... نتیجه گیری و پیشنهادات
۱۸۰	..... منابع و مآخذ

فصل اوّل

مقدمه و کلیات طرح تحقیق

۱-۱) مقدمه

شعر، یکی از جدی‌ترین گونه‌های ادبی، در میان سایر انواع ادبی به شمار می‌رود و اهمیت آن در عرصه‌ی ادبیات، آن‌گاه بیشتر آشکار می‌شود که جامعه دگرگونی‌های اجتماعی و سیاسی شود. انقلاب اسلامی، آغاز دوره‌ی جدیدی در عرصه‌ی شعر فارسی است. این جنبش عظیم مردمی، همان‌گونه که بنیان‌های سیاسی و اجتماعی جامعه ایران را دگرگون ساخت در سیر شعر و شاعری نیز تحوّل‌ی چشم‌گیر پدید آورد. این تحوّل، هم در مضامین و هم در به کارگیری شکل و ساختار نمایان است. از بین رفتن اختناق دوران پیش از انقلاب و آزادی قلم در عصر انقلاب، شعر فارسی را از سوئی متوجّه مسائل سیاسی و اجتماعی معاصر ساخت و از سوئی دیگر متوجّه مضامین هستی‌شناسانه و دینی برآمده از باورهای انقلابی کرد. جنگ تحمیلی نیز، کانون توجّه‌شاعران این دوره است و تأثیری عمیق بر شعر این عصر می‌گذارد.

مطالعه و بررسی آثار شعری این دوره نشان می‌دهد که تحوّل معنایی و مضمونی در شعر این دوره، اتفاق افتاده است و این تحوّل در میزان بروز دو پدیده‌ی متناقض یأس و امید به عنوان یکی از جنبه‌های روانی و سرشتی انسان، تأثیر گذاشته است. بررسی این موضوع، صرف نظر از مسائل روانی شاعر، روشن‌گر وضع زمان و جامعه‌ای است که شاعر در آن زیسته است.

این پژوهش، بررسی و تحلیل یأس و امید در شعر شش شاعر عصر انقلاب است که فصل اول، به تشریح مفهوم یأس و امید از جنبه‌های مختلف، اعم از معنای لغوی، روان‌شناختی، جامعه‌شناختی، فلسفی و از دیدگاه کتاب و سنت می‌پردازد. بعد از توضیحات مقدماتی و آشنایی با مبانی نظری این موضوع، در فصل

دوم به رابطه‌ی ادبیات با دیگر موضوعات و پدیده‌ها (روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، فلسفه و معرفت‌شناسی) به علت تأثیر و تأثراتی که بر همدیگر دارند، پرداخته شد.

در فصل سوم، ویژگی‌های عمده‌ی شعر عصر انقلاب (عصر جنگ، بعد از جنگ) و تغییر و تحوّل که در شعر به وجود آمد، آورده شد، تا نگاهی کلی، نسبت به ادبیات عصر انقلاب حاصل شود.

در فصل چهارم، آثار شعری شش شاعر عصر انقلاب بر محور موضوع یأس و امید بررسی و تحلیل شد. بعد از توضیحات مقدماتی برای هر شاعر، به چگونگی بروز موضوع یأس و امید در اشعار او و تعبیر و تصاویری که بر محور این موضوع خلق کرده است پرداخته شد. بعد از این مرحله، نمونه شعرهایی از نظر جلوه‌های مختلف یأس و امید بررسی و تحلیل شدند و منشأ و عوامل نمود این موضوع و مضامین اعتراضات و انتقادات شاعران، بر محور یأس و امید اشاره شد و در بخش پایانی، نتایج کلی پژوهش آورده شده است.

۱-۲) بیان مسأله

آثار ادبی هر دوره، نشان دهنده‌ی وضعیت سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و دینی آن دوره است و درون مایه‌ی آنها بیانگر نوع موضع‌گیری‌ها و واکنش‌های نویسندگان به شرایط موجود است؛ شعر هم به عنوان بخش مهمی از آثار ادبی «حاصل نخستین فعالیت‌های زیبایی‌شناختی انسان و پدیده‌ای اجتماعی است. بدیهی است که اندیشه‌ی شاعر تحت تاثیر فضای سیاسی و اجتماعی و شرایطی قرار می‌گیرد که او را در خود گرفته است.» (وحید، ۱۳۸۷: ۲۴) انقلاب اسلامی هم مانند هر رویداد بزرگ دیگر، در فضای سیاسی و فرهنگی جامعه‌ی ایران دگرگونی‌هایی ایجاد کرد و ادبیات هم، چون دیگر پدیده‌ها تحت تاثیر قرار گرفت، درونمایه‌ی سروده‌ها، نوشته‌ها و داستان‌هایی که از سال ۵۷ تاکنون نوشته شده‌اند از فرهنگ انقلاب اثر پذیرفته‌اند.

یکی از موضوعاتی که در آثار این دوره قابل بررسی و تحلیل است، نوع واکنش‌های شاعران نسبت به موضوع یأس و امید است. «این دو صفت متمایز عمیقاً با عواطف عالی بشر، هم سرشت است و هر گاه به اوج خود نزدیک می‌شود، انسان‌ها را به شدت برمی‌انگیزد و این ویژگی در شعر عمومیت دارد؛ چرا که امید و یأس در مرکز ثقل عواطف بشری قرار دارد و تکوین شعر نیز در این عواطف با خیال شاعر رخ می‌دهد. بنا بر این مرکز ثقل شعر را نیز امید و یأس تشکیل خواهد داد» (قبادی ۱۳۸۶: ۵۰). درونمایه‌ی یأس و امید در آثار ادبی هر دوره نشان‌دهنده‌ی رویکردهای مختلف موجود و شرایط سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و دینی آن دوره است و این مفاهیم تحت تاثیر شرایطی در آثار شاعران و نویسندگان کم‌رنگ یا پررنگ می‌شوند و گاهی یکی بر دیگری غلبه پیدا می‌کند. انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی در فضای فرهنگی و سیاسی جامعه‌ی ایران دگرگونی‌هایی ایجاد کرد، و از این رهگذر سروده‌ها و نوشته‌هایی که از سال ۵۷ به بعد نوشته شده‌اند از فرهنگ انقلاب تأثیر پذیرفته‌اند و مضامینی چون؛ ستایش آزادی و آزادگی، جهاد، شهادت، محکوم کردن استبداد و بیدادگری و مردم ستایی به ویژه مردم محروم و فداکار، حضور گسترده‌ی فرهنگ اسلامی در آثار ادبی به خصوص طرح فرهنگ عاشورا و ترسیم افق‌های پیروزی و دعوت به استقامت و پایداری را در بر می‌گیرد. بنا بر این اشعار این دوره مضامین متعالی را در بر گرفته‌اند. «ادبیات عصر انقلاب که ادبیات ستیز با ارزش‌های غیرالهی و حتی بت ساختن ارزش‌های عقلانی و علمی است و فرزند زمان خویش و هم، میراث فرهنگی کهن و هم، فرزند راستین اسلام است» (ایزد پناه، ۱۳۷۶: ۱۵۹).

بنابراین ادبیات این دوره بر خلاف ادبیات یأس‌زده‌ی قبل از انقلاب، دارای پشتوانه‌ی دینی و مذهبی است. در نتیجه نوع نگاه شاعران به موضوع یأس و امید و انعکاس آن در آثارشان نگاهی ویژه و متفاوت است و بیشتر ترسیم‌گر امیدواری است تا یأس و ناامیدی. لذا در این تحقیق سعی می‌شود همراه با شناخت کافی از وضعیت سیاسی و اجتماعی و فرهنگی و همچنین با آگاهی از نوع دغدغه‌ها، حساسیت‌ها و رویکرد شاعران این دوره، به بررسی و تحلیل آثارشان پرداخته شود و چگونگی روند این موضوع و شدت

و ضعف آن در طی گذشت زمان و نوع گفتمان شاعران و چگونگی موضع‌گیری‌های آنها نسبت به این موضوع مورد بررسی قرار بگیرد.

۱-۳) اهداف

- ۱) پی بردن به دلایل به وجود آورنده‌ی یأس و امید در شعر شاعران.
- ۲) کشف تشابهات و تفاوتها در نوع انعکاس موضوع یأس و امید در شعر شاعران.
- ۳) کشف جلوه‌های مختلف یأس و امید در شعر شاعران.
- ۴) تحلیل روند یأس و امید در شعر شاعران عصر انقلاب اسلامی.
- ۵) بررسی هماهنگی و یا عدم هماهنگی موسیقی شعر در انعکاس موضوع یأس و امید.

۱-۴) سوالات

- ۱) منشأ و علل و عوامل یأس و امید در شعر شاعران عصر انقلاب اسلامی چه بوده است؟
- ۲) چگونه می‌توان با مطالعه در شعر شاعران این دوره، پیوند میان مضمون یأس و امید را با مسائل اجتماعی کشف و تحلیل کرد؟
- ۳) رخدادهای دینی و فرهنگی و حوادث اجتماعی، سیاسی (انقلاب و جنگ و ...) تا چه اندازه در خلق این موضوعات موثر بوده است؟
- ۴) شاعران در بیان موضوع یأس و امید با تکیه بر موسیقی شعر تا چه قدر موفق بوده‌اند؟

۱-۵) فرضیه ها / پیش فرض ها

- ۱) رخدادهای دینی و فرهنگی و حوادث اجتماعی، سیاسی نقش موثر و مستقیم در انعکاس درونمایه‌ی یأس و امید در ادبیات عصر انقلاب داشته‌اند.
- ۲) با مطالعه و بررسی مضامین شعر می‌توان موضوع یأس و امید را در پیوند با مسائل اجتماعی، سیاسی (انقلاب، جنگ تحمیلی و پذیرش قطعنامه و ...) تحلیل کرد.
- ۳) شاعران آگاهانه و ناآگاهانه در بیان موضوع یأس و امید، شعر خود را به گونه‌های مختلف موسیقی شعر پیوند زده‌اند.
- ۴) درونمایه‌ی یأس و امید با موضوعاتی چون (ظلم، عدل، استبداد، آزادی، اسارت، رهایی، عشق، شادی، محبت، ستایش تنهایی، مرگان‌دیشی و شهر گریزی و... در ارتباط است.

۱-۶) جنبه جدید بودن و نوآوری

اگر چه درباره‌ی یأس و امید، به صورت تطبیقی میان ادبیات کلاسیک و معاصر از یک سو، و در عرصه‌ی ادبیات داستانی معاصر از سوی دیگر کوشش‌های علمی به عمل آمده است ولی درباره‌ی تحلیل یأس و امید در محدوده‌ی تاریخی عصر انقلاب اسلامی در شعر شاعران به صورت یک جا و یک پارچه پژوهشی کلان صورت نگرفته است.

۱-۷) روش تحقیق

توصیفی- تحلیلی است که از طریق جست و جو در مجموعه اشعار شاعران و با بهره‌گیری از روش تحلیل نقد اجتماعی و همچنین تتبع در آثار انتقادی مربوط به حوزه‌ی پایان نامه فرایند تحقیق به پیش می‌رود

و ابزار تحقیق کتابخانه ای است و از طریق استناد و استشهاد در متون شعری و منابع انتقادی استنتاج و استنباط صورت می گیرد.

۱-۸) مراحل تحقیق

- ۱) مطالعه ی آثار انتقادی درباره ی ادبیات عصر انقلاب اسلامی
- ۲) مطالعه و جمع آوری دیدگاه های مختلف در مورد موضوع یأس و امید
- ۳) مطالعه مجموعه شعری شاعران این عصر و گزینش شش شاعر
- ۴) مطالعه ی شعر شاعران و گزینش اشعارشان بر محور یأس و امید
- ۵) تحلیل شعر بر محور یأس و امید و یافتن جلوه های مختلف این موضوع
- ۶) نتیجه گیری و تلفیق نهایی

فصل دوم

کلیات، تعاریف و مفاهیم

۱-۲) یأس و امید در لغت

امید در لغت، در برگرفته‌ی مفاهیمی چون؛ آرزو و آرمان، چشم‌داشت و انتظار، توقع، اعتماد و اعتقاد در استواری و اطمینان می‌باشد و یأس نیز به مفاهیمی چون نومیدشدن، ناامیدی، حرمان، خیبت، بیچارگی و بی‌نصیبی اشاره دارد. این دو واژه‌ی متقابل در زبان فارسی ترکیب و تعبیرات، کنایات و امثال بسیاری دارند. ترکیباتی چون؛ امیدبخش، پرامید، امیدسوز، یأس‌آمیز، یأس‌انگیز و کنایه‌هایی مانند امید کسی را سرسبز شدن، امید را پی‌کردن، آیه یأس بودن و آیه‌ی یأس خواندن و امثالی چون امید راحت جان است و ... (دهخدا، ۱۳۷۲). امید، برگردان «رجا» در زبان عربی و «hop» در زبان انگلیسی است که در مقابل واژه‌ی «ناامیدی» در فارسی، «یأس و قنوط» در عربی و «hopelessness» در انگلیسی قرار می‌گیرد (فرهنگ جدید عربی-فارسی، ذیل رجا و یأس).

۲-۲) یأس و امید در اصطلاح

یأس و امید را می‌توان از صفات ممیزه انسان دانست که در مرکز ثقل عواطف بشری قرار دارد و این دو صفت متمایز عمیقاً با عواطف عالی بشر هم‌سرشت هستند و هرگاه به اوج خود نزدیک می‌شوند، انسان را به شدت بر می‌انگیزانند (پژوهش‌های ادبی، ش، هفدهم، قبادی، ۱۳۸۶: ص ۱۵۰). امید عامل روانی رشد و تعالی انسان است، وقتی که امید از بین می‌رود، زندگی بالقوه یا بالفعل پایان می‌پذیرد. «امید، عامل ذاتی و باطنی شالوده‌ی زندگی و عامل پویایی روان انسان است. امید با یک عامل دیگر شالوده‌ی زندگی نیز ارتباط دارد و آن عامل، ایمان است. ایمان، وجه ضعیف باور یا دانش نیست ایمان داشتن، یقین به